
NEPŘEMÝŠLÍM, NESNÍM – CIVÍM!

K PRÓZÁM PETRA BORKOVCE

MAREK LOLLOK

I DON'T THINK, I DON'T DREAM, I GAZE! TO PROSE WORKS OF PETR BORKOVEC

The paper explores the prose work of poet, novelist and cultural organiser Petr Borkovec, particularly his books *Petříček Sellier & Petříček Bellot* (2019) and *Sebrat klacek* (2020). Incorporating a number of excerpts, it presents the most distinctive features of Borkovec's prose style. Borkovec's prose works are characterized by fluctuations in genres, tensions between lyrical and epic principles, as well as between fiction and journalism. They usually deal with nature, travel, literature, or more generally comment on human life. Particular attention is paid to language and description as the author's most distinctive stylistic device.

Keywords: Petr Borkovec; contemporary Czech prose; short stories

Není potřeba připomínat, že Petr Borkovec patří nejen k respektovaným českým básníkům a překladatelům, ale dnes už i k pozoruhodným prozaikům. Různé literární ceny a žebříčky hovoří jasně: opakovaně bývá nominován na Magnesii Literu, a to jak v kategorii poezie,¹ tak prózy. V této kategorii se do užšího výběru dostal se souborem povídek a črt *Sebrat klacek* v roce 2020, o rok dříve mu navíc Jan M. Heller coby „kritik roku“ udělil cenu Tvárnice za knihu roku *Petříček Sellier & Petříček Bellot*. Poslední dobou Borkovec navíc zdatelně zasahuje do

1 Na Magnesii Literu v kategorii poezie byl nominován v roce 2019 za sbírku *Herbář k čemusi horšímu*.

literatury pro děti, což potvrdilo i udělení ceny Zlatá stuha za básnickou sbírku *Každá věc má něco společného se štěstím* v roce 2020.

Obdobného názoru je i kritika: prozaické výbory, počínaje *Berlínským sešitem / Zápisky ze Saint-Nazaire* (2008), včetně reedice této knihy pod názvem *Zlodějček* (2014), přes *Lido di Dante* (2017), *Petříčka Selliera & Petříčka Bellota* (2019) až po zatím poslední *Sebrat klacek* (2020) jsou odbornou veřejností vesměs chváleny a vyzdvihovány. Například Olga Stehlíková psala o *Lido di Dante* jako o „slastném čtení pln[em] lásky k jazyku“ (Stehlíková 2017), Markéta Kittlová dokonce jako o „literární hře, která nemá v současné české literatuře obdoby“ (Kittlová 2017). V podobných superlativech se o knize *Petříček Sellier & Petříček Bellot* vyjádřil Daniel Mukner, který uvedl, že „Borkovcův cit pro slovo dělá z jeho sbírky jednu z literárních událostí loňského, z hlediska české prózy mimořádně zdařilého roku“ (Mukner 2020) a také Jan M. Heller (2020), jenž v *Tvaru* shrnul dokonce deset argumentů pro udělení zmíněné ceny.

V tomto příspěvku se na Borkovcovy prózy zaměříme blíže: zejména s přihlédnutím k posledním dvěma souborům nazvaným *Petříček Sellier & Petříček Bellot* a *Sebrat klacek* se pokusíme pojmenovat nejvýraznější rysy Borkovcova prozaického stylu, jeho dominanty a specifika.

MEZI EPIKOU A LYRIKOU, MEZI BELETRÍÍ A PUBLICISTIKOU

Recenzentským evergreenem při referování o Borkovcových prózách je značné kolísání v otázce žánru – zejména pro jejich variabilitu a žánrovou hybridnost. Borkovec sám tuto nejednoznačnost ve svých textech častokrát zmiňuje:

Nejprve krátké zprávy: Brzy budou Vánoce. Před týdnem jsem byl v Číně. Konec zpráv.

Z těchto dvou nezpochybnitelných pravd jsem umotal dnešní úvahu (nebo reportáž; nebo kázání; nebo pozorování – v jako obvykle, nevím přesně, co to tu vlastně provozuju) (Borkovec 2019: 155).

[...] ranní úvaha se nám proměnila v soudničku (ibid.: 181).

Čili si – právě teď, pardon – pomohu vlastními silami a dnešní úvahu měním ve svižnou a trendy food kritiku (ibid.: 182).

A tak vyprávění o naději, s dovolením, proměním v nekrolog (Borkovec 2020: 61).

Díky Borkovcovu básnickému založení a dlouholeté praxi se ve většině próz projevuje napětí mezi epikou (narací) a lyrizovaným, subjektivně obrazivým viděním. Vedle očekávanější a častější poetizace prózy se příležitostně setkáváme i s opačným principem, „prozaizací poezie“. Tento postup, je-li tematizován, může mít komický efekt – jako například u veršovaného vzkazu květinářky ze vstupní povídky souboru *Petříček Sellier & Petříček Bellot* (povídka „Hledám práci“):

Vodu v chladáku jsem vyměnila
a všechny hrnkovky zalila.
Myslela jsem, že když bude dneska kšeft,
tak ráno zajedu pro nějaké zboží,
ale byla to hrůza, tak bude asi lepší,
když se to doprodá. No kdyby náhodou
byl velkej kšeft, tak volej (Borkovec 2019: 15).

Dalším rozhraním, na kterém se autor ve svých prózách pohybuje (snad jen s výjimkou sevřenějšího povídkového bloku *Lido di Dante*), je pásmo mezi beletrií a publicistikou. Tyto principiálně autonomní sféry jsou v Borkovcově podání značně přibližovány, a to jak propojováním více či méně fabulovaných povídek s příležitostnými pří-

spěvky a články na aktuální témata v rámci jednotlivých svazků, tak soustavným mísením postupů a prostředků publicistiky a literární sféry v textech samých.

K literarizaci publicistiky v tomto případě přispívá samotný fakt knižní publikace, manifestující – ať už skutečnou, či domnělou – nadčasovost vybraných textů. V současné české literatuře je přitom poměrně časté, že spisovatelé, kteří se pravidelně věnují (beletrizované) publicistice, následně sdružují své dříve publikované příspěvky do knih – příkladem z poslední doby mohou být publicistické výbory Jáchyma Topola – *Výstup Jižní věží* (2018), Terezy Boučkové – *Závod s časem (99 nejrychlejších fejetonů)* (2018), Emila Hakla – *Výsek* (2018) či třeba Michala Viewegha – *Mým vrstevníkům a jiné fejetony* (2019).

Podobně jako zmínění autoři také Borkovec texty pečlivě třídí a mnohdy dodatečně upravuje (většinou rozšiřuje); některé nové do svých knih ještě dodává, zatímco jiné, třebas i přes nemalou čtenářskou odezvu, ponechává stranou (vynechal například poněkud kontroverzní glosy o spisovatelkách Biance Bellové či Pavle Horákové; srov. Nagy 2021). Celkovou kompozici knižních svazků a relaci k dalším „kapitolám“ je přitom rovněž nutno považovat za autorskou intenci.

Většina publikovaných próz byla již dříve uveřejněna v časopisech či na internetu (*Full Moon, Listy, Respekt, Souvislosti, Reflex, Revolver Revue*, slovenské časopisy *Fraktál* či *Knižná revue*; v poslední době Borkovec pravidelně publikuje sloupky na portálu iLiteratura), a také v Českém rozhlasu. Zvláštní místo zaujímají u recipientů velmi oblíbené Borkovcovy úvodníky k autorským čtením v Café Fra, kde autor pracuje jako dramaturg; tyto příspěvky, příležitostně též zveřejňované na webových stránkách nakladatelství Fra, se rovněž dočkaly samostatné knižní publikace ve svazku *Rozvláčná vyjádření radosti* (2016). V knihách *Petříček Sellier & Petříček Bellot* a *Sebrat klacek* se vedle krátkých povídek, črt, impresí a stylizovaných deníkových záznamů, úvah a vzpomínek průřezově setkáváme se sloupky, glosami, fejetony, „ranními úvahami“, ale také literarizovanými medailonky, a to jak reálnými, tak smyšlenými (viz např. text „Slavík“ či

fiktivní nekrolog „Za Alicí Wierpichovou“). Autor se opakovaně vrací k žánru beletrizovaného cestopisu či svého druhu umělecké reportáže, byť jde spíše o volnou inspiraci tímto specifickým textovým typem než o jeho „ryzí“ podobu (srov. Schildberger 2020). Někdy jsou ovšem označení příspěvků vzhledem k faktickému obsahu zavádějící (viz např. „Reportáž z hotelu Zelená Perla“ z *Lido di Dante*).

V předchozí větě zmíněnou strategii lze považovat za součást Borkovcovy autorské hry. Sklon k nadsázce a mystifikacím je ostatně další výraznou tendencí. Někdy jsou posuny v realitě prakticky nepostřehnutelné, jindy je naopak výmysl frapantní. V povídce „Erik, já a dvě mámy“ se například přítelova matka doslova „snese“ zničehonic na zadní sedačku auta a vmísí se do rozhovoru, načež ke konci povídky obdobně zmizí (srov. Borkovec 2020: 141). Podobně fantaskní prvek se překvapivě vynoří i v jinak civilních kulisách povídky „Můj první králík“, kde je bodré lovecké osazenstvo zaskočeno nečekanou zvířecí návštěvou:

[...] objevilo se rozložitě jelení paroží, pak obrovská jelení hlava a čtrnácterák, kterého jsme před pár dny zahlédli na zadní platině, upejpavě zamrkal v okně a řekl:

„Dobrá večer, pánové. Tak prosím.“

A s hrozným lomozem vtáhl paroží zpátky do zimy a začal se u okna složitě otáčet a nastavovat tak, abychom měli jeho srdeční komoru před sebou jako na dlani (Borkovec 2019: 47).

POZORUJI, POPISUJI – TEDY JSEM

Zkrátka ten brouk stojí za pozorování a popis – a není dobré spojit se s tím, co člověka napadne jako první (Borkovec 2019: 22).

Emblematickým Borkovcovým postupem je popis. Podrobná a výrazově diferencovaná deskripce různých prostředí a objektů jeho

textům zpravidla dominuje, a to jak rozsahově, tak funkčně; často je dokonce samou podstatou sdělení. Účelem Borkovcových popisů přitom není, anebo není jen – jak tomu často bývá – vytvoření jakéhosi dějového backgroundu a zahuštění fikčního světa ani podrobnější vykreslení postav, dějišť či nálad. Popis tu většinou má funkci poznávací: je prostorem pro ohledávání věcí, usouvztažňování jevů a zároveň interakci subjektu s předmětem/předměty, respektive s prostředím. Skrze popis subjekt realitu nejen registruje, ale také prožívá a spolutváří.

Popis rovněž vytváří příležitosti pro jazykovou kreativitu; v tomto aspektu Borkovcovy prózy odpovídají autorovu básnickému vývoji, směřujícímu „od religiózní a venkovské tematiky k poezii deskriptivní, s postupným rozšiřováním výrazu k epice“ (Wiendl – Piorecký – Šidák 2020). Ačkoli se zřetelně usiluje o výrazovou přesnost, cílem není pouhé pozitivistické „referování“ o věcech, ale spíš maximální využití možností jazyka, jeho estetizace. Tak Borkovcovo podání koresponduje s jeho neotřelým viděním: popis je subjektivizován nejen výrazově, ale už samým výběrem sledovaného objektu a volbou určitého „úhlu pohledu“. Princip postupného modelování daného předmětu, včetně snahy zahlédnout nové, překvapivé souvislosti, rozeznáváme například v následujících ukázkách (z povídek „Sběratel drahokamů“, „Náhoda a záhyby látky“ a „Sebrat klacek“):

Později jsem z pracovny přinesl počítač, abych sběry podrobně katalogizoval. Při jednom zápisu jsem se spletl a napsal „zelená růženín“. Okamžitě mě napadlo, že svou sbírku mohu snadno rozmnožit o nové vynikající a jedinečné exempláře. Napsal jsem tedy: zelený růženín, zelený rubín, modrý rubín, červený smaragd. A znovu to samé. A znovu. Moje sbírka drahokamů a polodrahokamů se nádherně rozrůstala. Ťukal jsem do klávesnice pořád dokola to samé. [...] V jisté chvíli se mi – nebylo divu! – začaly klížit oči a já upadl do mikrosnánku. Když jsem se probíral, před mýma očima zářily krystaly, jejich drúzy, geody a trh-

liny plné barev a třpytu: modrý erubín, červený smarod, modrý rusín, zelený rubám, modrý rubáne, modrý riubím, crvený smaragd, zelený rubín, modrrý runéím, zelenýž růžení, zelený řuzebín, podrý ribím, řercený smarahr, řevený smaraf, řevený smaž, meodrý rubín, řevený surah. // Vytřeštěně jsem zíral na tu nádhernou a vzácnou kolekci, jíž se nemohla vyrovnat žádná z úžasných mineralogických sbírek, které jsem kdy studoval nebo zahlédl (Borkovec 2020: 75).

Trnož stolu, tučná a vyřezávaná, vypadá jako srna napnutá k vyvrhnutí. Jistě, pouze na první pohled. Při podrobnějším průzkumu se mění v jiné zvíře (Borkovec 2014: 11).

Pod borovicemi si vždycky vzpomenu na větu z románu: „Jeden můj přítel věřil v Boha kvůli stromům.“ Pod smrky nebo modřiny se mi ta věta nevybavuje. Proč? Asi něco z dětství. Tuším to; a tuším taky, kde jsem tu větu četl. Ale teď na to zapomínám, všímám si borovice znovu, poprvé přicházím na počátky a důvody toho obdivu, vymýšlím borovici, své dětství, ten román, hrdinu, autora. [...] Jako by v koruně sosny hořel malý oheň, který nikdy nevyhasíná. Poslouchám ho a tisknu oči proti slunci, myslím na borovici, dělám ji v hlavě, dělám ji (Borkovec 2020: 26–27).

Borkovcovy popisy se, jak je patrné, modifikují s perspektivou vnímajícího subjektu, jehož nastavení (dlouhodobé i momentální) hraje zásadní roli. Aktivní přístup pozorovatele vůči okolí se výrazněji projevuje například v některých pasážích z povídek „Rozbor remízu“ a „Sebrat klacek“; v těchto případech se navíc pozorovatel objektů přímo (fyzicky) dotýká:

Pod ořešáky, na té americko-mexické hranici, leží trouchnivé kmeny a tlusté větve, a když jeden z kmenů obrátím, leží pod ním starý plech od kamen se zbytky dojemně modrého nátěru.

Obrátím i ten. A světe, zastav se! Už stojíš? Pod plechem leží sedm mladých spících slepýšů, zlatých jak zlaté nugety, jako pozlacené zdobné kování, zlatý ztuhlý hnis (ibid.: 21).

Je suchý, je vyschlý. Je světle šedý, bílý. Je hladký. Je lehký. Lehčí, než odhaduješ, nežli ho sebereš. Zvedneš ho ze země. Chvíli ho neseš. Prohlížíš si ho, přehazuješ z ruky do ruky. Odhodíš ho (ibid.: 21).

Popisný postup bývá u Borkovce upřednostněn před přímočarou, spádovou narací, a někdy dokonce i před očekávanou pointou. Situaci vystihuje v rétorice již etablovaný pojem ekfráze (srov. Fedrová – Jedličková 2016), vyjadřující verbální (přesněji řečeno literární) reprezentaci vizuálního díla – s tím upřesněním, že u Borkovce oním „dílem“ může být i výtvar přírody, jako například hmyz, zvěř, popřípadě flóra (srov. např. povídky „O střevlících“, „Rozbor remízu“ či „Sebrat klacek“). Hypertrofovaná popisnost zároveň nutně nemusí souviset se – školsky řečeno – slohovým postupem popisným a jemu odpovídajícími slohovými útvary (popisem, charakteristikou apod.): i u Borkovce bývá někdy popis realizován alternativně, například když objekt „není ‚popsán‘ v prostorových konstelacích, ale vyvstává z interakce pozorovatele s prostředím“ (srov. Fedrová – Jedličková 2016: 23).

Metoda soustředěného, subtilního vnímání a pozorování je Borkovcovou zásadou, kterou prostřednictvím autorského subjektu mnohokrát tematizuje. Vypravěč přitom záměrně potlačuje racionální prvek, pokud možno se hodlá zdržet jakýchkoli složitějších interpretací, úvah a spekulací, neboť je považuje za příliš odvozené, sekundární. Zároveň nechce být programově „angažovaným“, do dění zpravidla nezasahuje víc, než je třeba: většinou si vystačí s rolí přemýšlivého, účastného a empatického pozorovatele:

Neuvažuju, pozoruju – už dávno. Dokonce i snění, jak si dobře všímám, jsem vyměnil za okounění. Nepřemýšlím, nesním – ci-

vím! A jak začne červen, léto, teplo atd., ještě to sílí (Borkovec 2019: 20).

[...] myslím, že je – alespoň pro mě – lepší hodně pozorovat a méně přemítat. Dnes to provozuju ve velkém (ibid.: 54).

Stojím nad odvaleným kamenem – nad malým hrobem, v němž odpočívá střevlík fialový – a ukládám si, abych tomu, co vidím, aspoň chvíli nerozuměl. Aby okamžik před tím, než střevlíka začnu v hlavě srovnávat, porovnávat a přirovnávat na všechny strany, trval dlouho (Borkovec 2020: 10).

Podobně jako v mnohých Borkovcových básnických sbírkách (*Mezi oknem, stolem a postelí*, 1996, *A.B.A.F.*, 2002, *Needle-Book*, 2003, ad.), máme i v prózách často co dočinění s kontemplací – ve smyslu soustředěného bezprostředního nazírání věcí jakožto způsobu přemítání o nich (srov. k tomu např. *Internetová jazyková příručka* 2021). Jemné pozorování a přesný (byť výběrový) popis se tak u Borkovce stávají významným zdrojem reflexe, při níž se vnímající dostává od povrchu a vzhledu pod povrch, k pochopení a uvědomění si příslušných souvislostí. Navzdory deklaracím upozadujícím rozumově založený přístup ve prospěch pouhé evidence se tím Borkovcův popis stává velmi analytickým, ba hermeneutickým – vzhledem k záměrnému, někdy až „požitkářskému“ prodlévání u popisovaných objektů je to ovšem nasnadě.

PŘÍRODA, CESTOVÁNÍ, LITERATURA A ŽIVOT

Ke konstantám Borkovcových próz patří také sebetematizace, literární „sebescénování“.⁽²⁾ Vypravěč s autorem sdílí řadu charakteristik: má například Borkovcovo jméno (popřípadě jeho varianty Petříček,

2 Srov. koncept scénování v pojetí Jaroslava Vostrého (např. in Vostrý 2013).

Piotr, Pedro apod.), je spisovatelem, často zmiňuje události, kterých se Borkovec jako spisovatel či jako soukromá osoba prokazatelně či velmi pravděpodobně zúčastnil, jmenuje skutečné osoby, s nimiž se potkal a podobně. Kromě něj procházejí povídkami a někdy i napříč knihami některé další postavy s více či méně průhledným reálným předobrazem – například Erik nebo Tonička. První vystupuje v povídkách „Můj první králík“ v *Petříčku Sellierovi & Petříčku Bellotovi* a v „Erik, já a dvě mámy“ v *Sebrat klacek*, přičemž je bezpochyby inspirován spoluzakladatelem nakladatelství Fra Erikem Lukavským; nadto postavu s tímto jménem nacházíme v dřívějším cyklu *Lido di Dante*. Zmíněná hrdinka pak podle všeho zrcadlí pro autora pozoruhodnou osobnost z okruhu vlastní rodiny, když coby výrazná ženská postava vystupuje hned v několika povídkách sbírky *Sebrat klacek* (paradoxně se tu o ní opakovaně říká, že „babička Tonička nebyla moje babička“).

V některých případech, zejména jde-li o texty pojednávající o (českém) literárním životě a provozu, by se snad dalo mluvit o „dokumentech“ svého druhu, neboť fungují též jako svědectví dlouholetého aktéra.³ V autobiografických, na faktografii založených motivech se přitom Borkovec setkává s mnohými literáty současné doby – jde tedy o další kontext, do kterého jeho prózy vstupují. Pro ilustraci jmenujme třeba knihy Matěje Hořavy (*Pálenka: prózy z Banátu*, 2014, a *Mezipřistání*, 2020), Dory Kaprálové (*Ostrovy*, 2019) či některé texty Sylvy Fischerové (například ze souboru *Tisíce plošin*, 2020), v nichž vlastní životopisy autorů a autorek bezesporu hrají nezanedbatelnou roli. Podobně jako u Borkovce i v těchto dílech osciluje autorský subjekt mezi homodiegetickým vypravěčem (reflektorem) a lyrickým subjektem.

3 V „Autobiografické povídce o autorovi“ se demonstruje „autentičnost“ takřka extrémně: Borkovec hovoří o čtenářských ohlasech jedné své knihy a telefonické komunikaci s dětskými čtenáři, kterou dokumentuje úplným výčtem zúčastněných: „Když volalo třetí [dítě] byla to dívka a jmenovala se Sofie Janáčková, začal jsem si psát seznam. Postupně jsem pak hovořil s Martinem Mančíkem, Veronikou Růžickovou, Václavem Babkou, Sylvou Junkovou, Kateřinou Vlasákovou a Davidem Vosikou“ (Borkovec 2020: 102). Navíc následuje ještě konkretizace rozhovorů s jednotlivými čtenáři.

Jak k tomu dodává Jan M. Heller, takový subjekt „se nebojí shazovat: poměr mezi iluzivním pozorováním a sebereflexivním zliterárnováním se mění zdánlivě arbitrárně, tak, jak vypravěč rozmarně nechává vidět střídavě svět i sám sebe“ (Heller 2020).

Tematické a motivické rozpětí Borkovcových próz zároveň souvisí s jejich pestrostí žánrovou. Tak jako v poezii vykryštovalo několik oblastí, k nimž se autor pravidelně vrací a které zejména v posledních dvou prozaických knihách zvýrazňuje mimo jiné i uspořádáním (členěním) těchto souborů. Níže vyznačujeme tři základní Borkovcovy tematické okruhy s tím, že v některých případech mohou být hranice mezi nimi propustné.

Na předním místě stojí příroda, která se Borkovcovi stává objektem zájmu, ba fascinace, ať už ji myslíme jako celek, anebo častěji v jejích rozličných dílčích projevech. V *Petříčku Sellierovi & Petříčku Bellotovi* je tato oblast koncentrována do oddílu „Historie srnčí nohy“ (viz např. povídky „Roháči“, „Historie srnčí nohy“, „Poznámka o houbačích“, „Šídla a motýlice“, „Můj první králík“, „Kůň a ryby“, „Lovci perel cestou z práce“ ad.), v *Sebrat klacek* pak rovněž do vstupního souboru textů, v tomto případě ale již bez explicitního označení (viz povídky „O střevlíčích“, „Ráno u řeky“, „Na dvorku“, „Rozbor remízu“, „Sebrat klacek“ ad.). Námětem těchto textů bývají často nepovšimnuté, přesto však pozoruhodné přírodní fenomény, ať už živočišné, rostliny, či neživá příroda, popřípadě též vypravěčova lovecká a sběratelská vášeň (několikrát se například zmiňuje stále nenaplněná touha nalézt v lese shozené paroží – viz povídky „En scen ur ett äktenskap“, „Historie srnčí nohy“ ad.).

Dalším okruhem jsou povídky-historky čili texty orientované hlavně do minulosti, barvitě líčící různé situace a mikropříběhy, ať už vlastní, či odposlechnuté, reálné, či alespoň zčásti dobájené. Nepostrádají nádechy nostalgie, zejména po dětství a s ním spojovaných idylicktějších časech. Často to jsou historie rodinné, kamarádké, zhusta též momentky a postřehy ze soukromých či pracovních cest. Osobitým pohledem se představují různé země a místa, a to jak méně známé destinace,

tak naopak i ty nejnavštěvovanější (například bretaňský přístav Saint-Nazaire, rakouská Kremže, Berlín, italské letovisko Lido di Dante, ale třeba i mnohé domácí lokality včetně Borkovcových rodných Louňovic pod Bláníkem aj.). Většinou jsou to města, v nichž měl autor příležitost nějakou dobu pobývat, popřípadě i trochu déle žít, typicky literární rezidence, případně místa jeho autorských čtení a besed. Například v *Berlínském sešitě* jsou mikroprózy, glosy či až jakési marginálie k dané lokalitě zasazeny do německé metropole, obdobně jako v *Lido di Dante* všech dvanáct povídek do kontur malebného letoviska nedaleko Ravenny.⁴ V knize *Petříček Sellier & Petříček Bellot* jsou prózy týkající se různých evropských a mimoevropských zemí zařazeny do samostatného oddílu nazvaného „Civění do fíkovníku s nezralými fíky“; jak je to u Borkovce časté, nepojednává se v nich jen o lokalitách, ale i o jejich obyvatelích, často na příkladu různých lidských „figurek“ a typů, které autor na svých cestách potkal (viz například „Velice soukromé Slovensko“, „Trh u nejstaršího kostela ve městě“, „Brief aus Krems“, „Hans Nepomuk Prügel“, „Lázně Driburg“, „Jaro a Shetlandské ostrovy“, „Před Vánoci v Číně“, „Při čekání na čínské jídlo s sebou“, „Patrick“, „Goliáši na ananasech“ ad.). Kromě jiných dílčích témat se v tomto segmentu pravidelně vracejí vzpomínky na někdy velmi neobvyklé, až kuriózní kulinářské zážitky, například v textech „Není nad drozdy“, „Chvála hotelové snídaně“ či „Láska a hlad a nuzota a tesknota a nahota“. Významný prostor zaujímá jako obvykle observace a deskripce, ovšem povídky tohoto typu jsou ve srovnání s jinými poněkud epičtější a sevřenější; relativně přesné specifikace míst v nich zůstávají konstantou.

Konečně třetí výrazná tematická oblast Borkovcových próz souvisí s již zmíněným světem literatury. V *Petříčku Sellierovi & Petříčku*

4 Zatímco v prvním případě zahrnujícím také několik básní vsunutých mezi prózy převažují texty nazvané konkrétním a realitě odpovídajícím místním určením („Henriettenplatz“, „Café-Brasil“, „Hochmeisterplatz“, „Průvodce po Kantstrasse“, „Wannsee“, „Ostrov Usedom“ apod.), u druhé sbírky jsou to až na výjimky již obecnější beletrizované názvy („Před pláží“, „I dnešní den bude součástí příběhu“, „Veřejné čtení“), případně lokace s jistým atributem („Kolibríci v Brisighelle“, „Rimini v zemi“).

Bellotovi je takto pojat oddíl „Kurzy kreslení ptáků za soumraku“, ve sbírce *Sebrat klacek* je to její třetí část. Zde se nejčastěji představují osobní zkušenosti s autorskými čteními a besedami, knihovnami, antikvariáty, čtenářským kroužkem (viz povídka „Vesnický book club“), ale i s některými konkrétními texty („O mé rodině a sýkoře koňadře“), překládáním („Kurzy kreslení ptáků za soumraku“, „Christa“), popřípadě postřehy o jiných literátech, ať už reálných, či fiktivních („Slavík“, „Marianne Elizabeth“, „Julia a Marzanna“, „Za Alicí Wierpichovou“).

JAZYK

Charakter Borkovcova stylu určuje především nápaditá práce s jazykem. Do popředí se dostává hlavně lexikální rovina, což úzce souvisí se zmíněnou popisností; Olga Stehlíková (2017) v této souvislosti dokonce hovoří o Borkovcově vášni pro pojmenování. Borkovec s oblibou užívá bohaté synonymie, různých výčtových řad, ale také komplexnějších, metaforicko-metonymických obrátů, jež významy daných pasáží značně množují.

Neznamená to ovšem, že by „básnická“ pojmenování a obrazy byly upřednostňovány vždy a takřikajíc „za každou cenu“. Řada povídek je z hlediska jazykové výstavby koncipována subtilněji, nápadnější tropy v nich mnohdy ani nezaznamenáme. Jejich účinek je pak založen na silném, relativně přímočaře traktovaném tématu či příběhu (příkladem může být povídka „Natali“ ze sbírky *Petříček Sellier & Petříček Bellot*, vyprávějící o sedmnáctiletém chlapci pracujícím na dětské jednotce intenzivní péče, v níž se úsečně a lakonicky evokuje tíživé nemocniční prostředí plné osobních tragédií a zásadních životních milníků).

Na druhou stranu se v obou sbírkách vyskytuje nemálo textů, jež jazyk exponují výrazněji a z jazykové vrstvy vytvářejí zásadní činitel estetického účinku. Jeden z nejpůsobivějších obrazů nacházíme v povídce „Pořádně si zašoulal“ (sbírka *Sebrat klacek*), kde brokovnicí vyzbrojený lesní adjunkt před dravcem zachraňuje vyděšenou bažantí slípku:

Slípka měla na opačné straně prsou stržené maso, v rudé ráně svítila bílá prsní kost a žebra a v dutině pod nimi se smršťovalo a povolovalo obnažené ptačí srdce! N. natočil slípku v jitrním jarním slunci tak, že paprsky prosvítily prsní dutinu, a uviděl, jak se drobné srdce svírá, jak bije s lehoučkým šplíchotem, jak se zmítá a naráží na ostatní vnitřnosti. Jeho tvář strnula. Stružky krve na ní osychaly a leskly se. Vzápětí přiložil palec k slepičímu temeni a promáčkl lebeční skořápku – mozek se pod prstem vyřinul jako tučný světlezelený červ (Borkovec 2020: 80).

Takový naturalismus je však spíše ojedinělý a rovněž „zahuštěnost“ obrazu může být různá. Pro srovnání uvedme několik zdánlivě jen volně souvisejících úvodních vět z povídky „Jazyková poradna na zelený čtvrtek“: příslušné prostředí a atmosféra jsou zde nastoleny o poznání střídměji, lapidárně, avšak neméně sugestivně:

V kočíčkách u řeky čekal rybář a proud. A ranní vítr kolem nich nesl červenou pramici, naloženou něčím, co rybář nemohl dobře rozeznat. Nutrie s mládřaty hospodařila mezi pokroucenými škumpami, které se drze uchytily mezi vrbičkami. Zvon z nedaleké suburbie zvonil jako o život, ale nikdo na jeho volání ani nezdvihl obočí. Kvetl planý tulipán. A supermarkety byly nacpané francouzskými ředkvičkami (Borkovec 2020: 83).

Pro Borkovce je tato ukázka příznačná také mísením takřka „nepříznakového“ jazyka s estetizovanějšími výrazy a obraty („v kočíčkách čekal rybář a proud“; „drze se uchytily“; „zvon zvonil jako o život“; „nikdo na jeho volání ani nezdvihl obočí“ apod.), včetně případných méně frekventovaných slov či novotvarů (zde „škumpa“, „suburbie“). Výrazové prostředky v zásadě nejsou nijak extravagantní, nicméně běžné líčení bezesporu přesahují: svou povahou, jakož i frekvencí dané sdělení ožívují, de-automatizují. Neustále pulzující „jazykové dění“ v důsledku aktualizuje čtenářovo vnímání, a to jak

zobrazovaných předmětů a dějů, tak i – podobně jako v poezii – jazyka samého.

Tato ozvláštnění jsou rozeseta prakticky ve všech Borkovcových prózách, přičemž jde často „jen“ o drobné vyjadřovací modifikace či neotřelé postřehy (v následujících příkladech podstatná místa zvýrazňujeme kurzívou):

[...] králík příšerně piští, *piští na celé ráno*, na celou vesnici (Borkovec 2019: 49).

Bůh bydlí v louňovickém kostele a *jeho faldy se tlačí do vitráží* (Borkovec 2020: 45).

[...] vzápětí *se odtamtud vytřepl bažantí kohout* (ibid.: 79).

Sotva jsem tatínka s pomlázkou spláchnul libečkovým čajem, telefon hrkal zas (ibid.: 84).

Mohutný červený javor *se perlí* ve vzduchu (ibid.: 94).

Se čtyřmi pivy v každé ruce *přikvetl* [hostinský] *ke stolu* a skočil učitelce do řeči (ibid.: 130).

Tlustoch kropí řeku chlebem, ze kterého sám ukusuje; *pomerančový upatlaný splávek se uboze vyjímá v chlebové polévce. Vepř se třemi udicemi* ve vidlici žvýká, pije, čte noviny, kouří, klimbá, různě těká před televizí řeky, těká a ťuká, zabírá, bere. [...] (Borkovec 2008: 53).

A podobně. Inovativní jazyková vyjádření nacházíme také v četných přirovnáních. Jejich účinek může být znásoben tím, že se v nich rozvíjejí hlavní motivy textu – jako například v ukázkách z povídek „Zvířecí záchranka“, „Jiříčky v rákosí“ a „V rajčatech“:

Rezavá hlava strakapouda jako by nebyla z peří, ale z jiného materiálu, podobá se spíš něčemu rostlinnému, květu škumpy například. I barva je shodná. Mladý rorýs s obrovskými očima působí jako stvořený z tenkého šedostříbrného skla, které ještě nezatuhlo. A ten malý zázrak, když srnče vstane z lože a udělá pár kroků: klopýtá a prohýbá se tak, že to vypadá, jako by pokosená louka byla zelená voda, kterou se nešikovně brodí! (Borkovec 2019: 177–178).

Doutníky rákosí, tlusté jako opěradla křesel [...] (Borkovec 2020: 48).

Červená plechová vrata, červená jako hustší krev. Oprýskaná a místy zrezivělá (ibid.: 57).

V některých případech obdobně založená, obrazná přirovnání fungují jako metafory tažené; v ukázce z povídky „Na dvorku“ jsou navíc obohaceny synestetickými příměry:

Nad ránem v létě jsem poslouchal ohlušující kohoutí kokrhání; kokrhání, které bylo jako bouřka a které mi připomnělo a ihned předčilo veškerá kohoutí kokrhání mého života. [...] zněl a svítil zbrusu nový hrom a blesk kohoutího hlasu (ibid.: 17).

Výrazovou pestrost Borkovcových próz dokládá konečně také poslední ukázka, obsahující barvitě enumerace nominální i slovesné (z povídky „Na entomologické burze“):

Brouk byl překrásný, náš sběratel ho zkoumal ze všech stran, opatrně ho pod rozzářeným vánočním stromkem otáčel, zvedal do světla a snášel do stínu – jako drahokam, diamant, démant, brilliant, klenot klenotů. A mormolyce se v odpověď třpytila, leskla, průsvitněla, prosvítala, matněla a stmívala (Borkovec 2019: 181).

ZÁVĚR

Petr Borkovec ve svých posledních prozaických knihách pokračuje směrem naznačeným již v básnických cyklech: rozvíjí především působivé, empatické popisy přírodních a kulturních jevů, založené na soustředěném, minuciózním pozorování. V souborech *Petříček Sellier* & *Petříček Bellot* a *Sebrat klacek* koncentruje především beletristicko-publicistickou tvorbu; žánrové i tematické hranice jsou přitom často nezřetelné. Borkovcův jazyk se vyznačuje bohatým a rozrůzněným lexikem, oscilujícím mezi přímočařejším, věcnějším podáním a místy ozvláštněnými, zejména s pomocí metafor či neotřelých přirovnání. Třebaže se obě knihy tematicky i koncepčně velmi podobají, u novějšího souboru lze zaznamenat větší dostředivost a také silnější tendenci k zobecnění. Bude zajímavé sledovat, zda autor nadstandardní úroveň svých próz udrží i při publikačním tempu, které v nakladatelství Fra nasadil (od roku 2013 vydal každý rok v průměru jednu knihu)...

Mgr. et Mgr. Marek Lollok, Ph.D.
Katedra českého jazyka a literatury
Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity
Poříčí 7
603 00 Brno
lollok@ped.muni.cz

PRAMENY

BORKOVEC, Petr

2008 *Berlínský sešit / Zápisky ze Saint-Nazaire* (Praha: Fra)

2014 *Zlodějčiek* (Praha: Fra)

2017 *Lido di Dante* (Praha: Fra)

2019 *Petříček Sellier & Petříček Bellot* (Praha: Fra)

2020 *Sebrat klacek* (Praha: Fra)

LITERATURA

FEDROVÁ, Stanislava – JEDLIČKOVÁ, Alice

2016 *Viditelné popisy: vizualita, sugestivita a intermedialita literární deskripce* (Praha: Akropolis)

HELLER, Jan M.

2020 „Hodně pozorovat a méně přemítat: deset myšlenek o Petříčkovi a Petru Borkovcovi“; *iTvar*, <https://itvar.cz/hodne-pozorovat-a-mene-premitat-deset-myslenek-o-petrickovi-a-petru-borkovcovi> [přístup 12. 11. 2021]

KITTLOVÁ, Markéta

2017 „O věcech, zvířatech a lidech“; *iLiteratura.cz*, <http://www.iliteratura.cz/Clanek/38959/borkovec-petr-lido-di-dante> [přístup 12. 11. 2021]

MUKNER, Daniel

2020 „Básník není plačka!“; *iLiteratura.cz*, <http://www.iliteratura.cz/Clanek/42595/borkovec-petr-petricek-sellier-petricek-bellot> [přístup 12. 11. 2021]

NAGY, Petr

2021 „Další sklizeň nevšedních literárních drobníček. Vyšla nová kniha Sebrat klacek spisovatele Petra Borkovce“; *Český rozhlas – Vltava*, <https://vltava.rozhlas.cz/dalsi-sklizen-nevsednich-literarnich-drobnicek-vysla-nova-kniha-sebrat-klacek-8458209> [přístup 12. 11. 2021]

STEHLÍKOVÁ, Olga

2017 „A pak se hrozně rychle nasedá“; *iTvar*, <https://itvar.cz/a-pak-se-hrozne-rychle-naseda> [přístup 12. 11. 2021]

SCHILDBERGER, František

2020 *Podoby české literární reportáže* (Brno: Masarykova univerzita)

VOSTRÝ, Jaroslav

2013 *Scénování v době všeobecné scénovanosti: Úvod do scénologie* (Praha: Akademie múzických umění, KANT)

WIENDL, Jan – PIORECKÝ, Karel – ŠIDÁK, Pavel

2020 „Petr Borkovec“; in *Slovník české literatury po roce 1945*, <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=10&hl=borkovec+> [přístup 12. 11. 2021]

INTERNETOVÁ JAZYKOVÁ PŘÍRUČKA

2021 „Kontemplace“, Ústav pro jazyk český AV ČR, <https://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=kontemplace> [přístup 12. 11. 2021]